

Alimov, Rysbek (2014), *Tanrı Dağı Yazıtları. Eski Türk Runik Yazıtları Üzerine Bir İnceleme*, Kömen Yayınları, Konya, 262 s., ISBN: 978-605-5184-24-7

Hüseyin Yıldız

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamlayan Rysbek Alimov'un çalışma alanı Eski Türk dili olup, tez ve kitap çalışmaları da bu istikamettedir:

- 2000 *Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'daki Göktürk Yazıtları*, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- 2005 *Kadir Ali Bek ve Camii't-Tevarih'i Üzerine Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.
- 2007 *Eski Türklerde Para* (Osman Fikri Sertkaya ile birlikte), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- 2013 *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig* (Erhan Aydın ve Fikret Yıldırım ile birlikte), Ankara, BilgeSu Yayınları.

Alimov'un müstakil olarak çıkardığı ilk eseri olan *Tanrı Dağı Yazıtları*'nda 14 Talas ve 24 Koçkor yazıtıyla birlikte Kuru-Bakayır, Çaçıkey, Issık-Göl, Koyarı, Ak-Ölön yazıtları da ele alınmaktadır.

Genel eğilime nazaran bir hayli – altı sayfa – uzun olan *Önsöz* bölümünde, öncelikle Türk runik metinleri üzerine yapılan araştırmalardan bahsedilmiş ve özellikle İ.V. Kormuşin'in 1997 ve 2008'de; L. Tıbıkova, İ. Nevskaya ve M. Erdal'ın 2012'de yayımladıkları çalışmalara değinilmiştir.

Yazara göre, ilki 1896'da bulunan Tanrı Dağı yazıtları üzerine yapılan çalışmalar tutarsız ve çelişkili bilgiler, yazıtların metni, paleografisi ve imla özellikleriyle alakalı meseleler barındırmaktaydı. 1998'den sonra yeni yazıtların da bulunmasıyla bölge yazıtlarıyla ilgili kapsamlı ve titiz bir çalışmanın hazırlanmasını zaruri kıldığını düşünen yazar 2007-2013 yılları arasında bölgedeki yazıtları bizzat ziyaret ederek incelemiştir.

Kısaltmalar bölümündeki terminoloji ilk başta dikkatimize takılmıştır. Bazı lehçeler için mesela 'Azerbaycan Türkçesi', 'Horasan Türkçesi' denirken, bazı lehçeler için 'Gagauzca', 'Karakalpakça' vb. ifadeler kullanılmıştır. Bu bir tercih meselesi olabilir, fakat yöntem bakımından tüm lehçe adlandırmalarında eğilimin aynı yönde olması beklenmektedir. Ayrıca 'Başkırca' terimi için Türkiye'de yaygın olan 'Başkurtça' ya da 'Başkurt Türkçesi' ifadelerinden biri

de tercih edilebilirdi.

Eserin giriş bölümü ve devamındaki ‘Tanrı Dağı Yazıtlarının Paleografik Özellikleri’ başlıklı bölüm; yazıtların tarihçesi, üzerinde yapılan çalışmalar, işaretler üzerindeki yorumlar hakkında önemli bilgileri içermektedir. Özellikle bu bölümlerden sonra gelen (s. 24-27) tablo eski Türk runik işaretlerinin Talas ve Koçkor, Ak-Ölön, Altay, Hakasya, Tuva ve Orhon şeklinde, altı farklı bölgedeki biçimlerini görmek bakımından mühimdir.

‘Tanrı Dağı Yazıtlarının İmla Özellikleri’ başlığını taşıyan üçüncü bölümde (s. 28-30) yazıtlardaki yazıların yönü ve aynalı işaretler hakkında bilgi verilmiş, aynı kelimenin farklı yazımlarından ve söz ayırıcı işaretlerden bahsedilmiş, yazıtlarda birkaç örnek dışında runik imla kurallarına uyulduğuna değinilmiştir.

Yazıt incelemelerinden önceki son başlık olan ‘Tanrı Dağı Yazıtlarının Tarihine İlişkin Notlar’ bölümü, yazıtların tarihlendirilmesine yönelik çalışmalara ayrılmıştır. Yazıt tarihlendirmelerinde Kızlasov’un belirlediği üç yoldan [1) paleografik analiz; 2) yazıtta karşılaşılan ve belirli bir halk ve dönemle bağlantısı olan terimlerin analizi; 3) arkeolojik veriler] son ikisini, birbirini destekleyici şekilde kullanan yazar *on ok* ve *yarış* terimleriyle beraber sikkelerdeki *lir benzeri bir damganın* izini sürerek yazıtları VIII. yüzyılın başından aynı yüzyılın ikinci yarısına kadarki döneme tarihlendirmektedir.

Yazıtların incelenmesinde başlıca olarak Kormuşin’in eserinde uyguladığı yöntem temel alınmıştır. Her yazıtla ilgili sırasıyla; yazıtın tarihçesi, yazıtın özellikleri, okuma denemeleri, işaret tashihleri, harf çevrimi (transliterasyon), yazı çevrimi (transkripsiyon), metnin Türkiye Türkçesine çevirisi ve açıklamalar bölümü bulunmaktadır. Ayrıca kitabın sonuna her yazıtla ilgili, fotoğraf ve kopyalar da eklenmiştir. Yazıtların işleniş metodu, tablo halinde şöyle gösterilebilir:

BÖLGE ADI	YAZITIN ADI	Yazıtın Tarihçesi	Yazıtın Özellikleri	Okuma Denemeleri	İşaret Tashihleri	Harf çevrimi	Yazı çevrimi	Çeviri	Açıklamalar	Fotoğraf	Kopya
TALAS	Talas - I	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - II	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - III	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
	Talas - IV	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - V	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
	Talas - VI	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - VIII	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - IX	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - X	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - XI	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - XII	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - XIII	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Talas - XIV	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	KURU BAKAYIR KAYA YAZITLARI	Kuru Bakayır - I ¹	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Kuru Bakayır - II		+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
ÇAÇIKEY	Çaçıkey	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
ISSIK-GÖL	Koysarı	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
	Ak-Ölön - I	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Ak-Ölön - II	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Talas X-XIV ve diğer yazıtlarda ilk sütundaki başlık ‘Anıtın Tarihçesi’ olarak, Talas VIII-XIII ve yine diğer yazıtlarda üçüncü sütundaki başlık ‘Yazıtla İlgili Çalışmalar’ olarak, Ak-Ölön yazıtlarında dördüncü sütunun başlığı ise ‘Yazıtın paleografik özellikleri’ olarak değişmiştir. Ayrıca, tablodan da anlaşılacağı

¹ Kuru-Bakayır yazıtları çalışmada tek metin halinde işlenmiştir. Fakat eserin ek kısmındaki farklılık bakımından tabloda iki yazıt olarak gösterilmiştir (HY).

üzere, eserin sonunda Talas-III, Talas-V, Çaçıkey ve Koysarı yazıtlarının fotoğrafı ile; Kuru Bakayır –II kaya yazıtının ise kopyası bulunmamaktadır.

KOÇKOR YAZITLARI	Genel Bilgi	Harf çevrimi	Yazı çevrimi	Çeviri	Açıklamalar	Fotoğraf	Kopya
Kök-Say -I	+	+	+	+	+	+	+
Kök-Say -II	+	+	+	+	+	+	+
Kök-Say -III	+	+	+	+	+	+	+
Kök-Say -IV	+	+	+	+	+	+	+
Kök-Say -V	+	+	+	+	+	+	+
Kök-Say -VI	+	-	-	-	-	+	+
Kök-Say -VII	+	+	+	+	-	+	+
Kök-Say -VIII	+	+	+	+	-	+	+
Kök-Say -IX	+	+	+	+	-	+	+
Kök-Say -X	+	+	+	+	-	+	+
Kök-Say -XI	+	+	+	+	+	+	+
Töö-Karın -I	+	+	+	+	+	+	+
Töö-Karın -II	+	+	+	+	-	+	+
Töö-Karın -III	+	+	+	+	-	+	+
Töö-Karın -IV	+	+	+	+	-	+	+
Töö-Karın -V	+	+	+	+	+	+	+
Töö-Karın -VI	+	+	+	+	-	+	+
Töö-Karın -VII	+	+	+	+	-	+	+
Kızıl Bulak -I	+	+	+	+	-	+	+
Böyrök-Bulak -I	+	+	+	+	-	+	+
Böyrök-Bulak -II	+	+	+	+	-	+	+
Böyrök-Bulak -III	+	+	+	+	+	+	+
Böyrök-Bulak -IV	+	+	+	+	+	+	+
Kalmak-Taş -I	+	+	+	+	+	+	+

Yukarıdaki ilk tabloda verilen ilk dört sütun bilgileri yerine Koçkor yazıtlarında toplu halde genel bilgiler verildiği görülür. Bunun yanı sıra Köksay

VII, VIII, IX, X; Töö-Karın II, III, IV, VI, VII; Kızıl-Bulak -I; Böyrök-Bulak I ve II yazıtlarına işleyen bölümlerde açıklama kısmı yoktur. Buna ilaveten Köksay VI yazıtında sadece iki işaret bulunduğundan herhangi bir inceleme ve yorum da yapılmış değildir.

Çalışmanın dizin bölümünde 98'i isim, 13'ü fiil olmak üzere toplam 111 kelimeye yer verilmiştir. İsim türünden kelimelerin yaklaşık 30 kadarını özel isimler, bu özel isimlerin çoğunu da kişi isimleri oluşturmaktadır. Akralalık adları, hayvan adları, sayılar, niteleme sıfatları, genel kavramlar ve edatlar; dizinde yer alan ve özel isimler dışında kalan diğer isim türünden kelimelerdir.

Dizin kısmında dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise kelimelerin seçimi ve gramatikal indeksin işlenişidir. Sözgelimi {+IIk} ekine bakıldığında *teglük* kelimesi madde başı olurken, *adıglık* kelimesinin madde başına taşınmadığı ve *a.-lık* şeklinde *adıg* maddesi altında yer aldığı görülür. Aynı şekilde {-IIg} ekinde de *kılınçlık* ve *kılınçlığı* kelimelerinin *kılınç* maddesi altında *k.-lık*, *k.-lığı* şeklinde bulunduğu; *kutlug* ve ökünçlük kelimelerinin ise madde başı olduğu dikkat çekmektedir. Bu hususta sistematik bir tercih yahut özel durum varsa bir açıklama olması, okuyucular için faydalı olabilirdi.

1820-1900	9
1900-1935	5
1935-1970	33
1970-1990	54
1990-2013	98
İnternet	3

Çalışmada üçü internet kaynağı olmak üzere toplam 202 kaynak gösterilmiştir. İnternet kaynaklarının erişim tarihleri belirtilse, kaynakların güvenilirliği ve control edilebilirliği bakımından daha iyi olabilirdi. Kaynakçadaki yayımlar, yıllara göre değerlendirildiğinde 1820'den 2013'e, geçmişi ve günceli takip eden genel bir görünüm ortaya çıkar.

Son olarak metinde geçen ve muhtemelen bilgisayar kaynaklı birkaç yazım ve heceleme hatasına değinmek, muhtemel yeni baskı için faydalı olacaktır. Kısaltmalar bölümünde 7. sayfada *E-1* karşılığı olarak *Yenisey-1* yazılmıştır, *Yenisey-1* olarak düzeltilmelidir. 35. sayfada ilk paragrafın sondan

dördüncü kelimesi *olduğun* değil, *olduğunu*; 37. sayfada üçüncü paragrafın ikinci satırında yer alan *sikklerinde* ifadesi *sikkelerinde*, aynı paragrafın dördüncü satırındaki *Issık-Göl'un* ifadesi *Issık-Göl'ün*, 38. sayfanın ikinci paragrafının yedinci kelimesi çeşitlemelere değil, çeşitlemeleri olmalıdır. Yine 38. sayfadaki altıncı satırda geçen *IssıkGöl* ibaresi *Issık Göl* şeklinde ayrı yazılmalıdır. Buna ilaveten 39. sayfadaki *yüzey-ine*, *edild-iğini*, *res-imdeki*, *mu-htemeldir* kelimeleri ile 40. sayfadaki *öner-ilen* kelimesindeki hecelemeler düzeltilmelidir. Bilgisayardan kaynaklı bu hatalar çalışmanın değerini düşürmek için yeterli değildir. Alimov'un çalışmasının, eski Türk runik metinlerine ilgi duyan bilim adamlarınca edinilmesi gereken bir kaynak olarak, kütüphanelerde kendine bir yer bulacağı ve ilgili çalışmalardan atıf alacağı muhakkaktır.